

SASKARSMES PERSONA ĢIMENES TIESISKAJĀS ATTIECĪBĀS *CONTACT PERSON IN FAMILY LEGAL RELATIONS*

Gunta Vanaga

Rēzeknes Tehnoloģiju akadēmija, vanadzina4@inbox.lv, Alūksne, Latvija

Zinātniskā vadītāja: **Inguna Tabore, Mg.iur., vieslektore**

Abstract. *One of the issues that parents need to agree on when separating a relationship is the issue of the child's communication with the separated parent, it is a question of exercising the right of access. In disputes over the child's right to maintain personal and direct contact with a parent with whom the child does not live together on a daily basis, a contact person is often involved. Analyzing the involvement of the contact person in the process of communication between the child and the parent, several problems crystallize that affect the course of exercising the right of access. The article will analyze the legal and factual aspects of the contact person's participation, focusing on the involvement of the Orphan's Court as a contact person in this process.*

Keywords: *child, contact person, parents, right of access.*

Ievads

Vecāku strīdi un šķirtās attiecības ir viens no iemesliem, kāpēc bērni ģimenēs jūtas nomākti un nelaimīgi. Cieņpilnas savstarpējās komunikācijas gadījumā, arī pēc attiecību izjukšanas, vecāki mierīgā ceļā spēj vienoties par jautājumiem, kas skar bērna aizgādības tiesības un turpmāko bērna komunikāciju ar katru no vecākiem. Taču, kā izriet no tiesu prakses, vecāku strīdi kļūst arvien komplikētāki, strīda karstumā tiek aizmirsts par bērnu, par viņa interesēm un vajadzībām, jo īpaši par emocionālajām vajadzībām. Bērni nonāk strīda krustugunīs, kļūst par galvenajiem vecāku radītās situācijas ķīlniekiem, par ieroci, ko bērna māte un tēvs izmanto „cīņā” viens pret otru.

Viens no jautājumiem, par kuru vecākiem nepieciešams vienoties, šķirot attiecības, ir jautājums par bērna komunikāciju ar šķirti dzīvojošo vecāku, t.i., saskarsmes tiesības izmantošanas jautājums.

Saskarsmes tiesības jēdziens definēts Latvijas Republikas Civillikuma (turpmāk – Civillikums) 181.panta pirmajā daļā, kurā noteikts, ka saskarsmes tiesība ir bērna tiesības uzturēt personiskas attiecības un tiešus kontaktus ar jebkuru no vecākiem.

Saskarsmes tiesība ir viena no cilvēktiesībām un tās izpausme Eiropas Cilvēktiesību tiesas (turpmāk - ECT) praksē tiek apskatīta kā tiesības uz privāto dzīvi un ģimenes dzīves neaizskaramību, kas ir garantētas Eiropas Cilvēktiesību un pamatbrīvību aizsardzības konvencijas 8.pantā (*Celmiņa, Daugule, 2019*). ECT apstiprinājusi, ka “vecāku un bērnu iespēja baudīt vienam otra sabiedrību ir viens no ģimenes dzīves pamatelementiem” (*ECT spriedums, 2001., Nr. 25702/94*).

Kontakta uzturēšana ar bērniem un ar to saistītie ierobežojumi, kas tiek piemēroti kā nepieciešamais līdzeklis, lai nodrošinātu bērnu vislabākās intereses, ir viena no Eiropas Savienības dalībvalstu svarīgākajām problēmām (*Convention on Contact Concerning Children, 2003*).

Bērna tiesības uzturēt personiskas attiecības un tiešus kontaktus ar abiem vecākiem, izņemot gadījumus, kad tas ir pretrunā viņa interesēm, iekļautas arī Eiropas Savienības Pamattiesību hartas 24.panta trešajā daļā (*Eiropas Savienības Pamattiesību harta, 2016, 24.p.*).

Civillikuma 181.panta otrā daļa noteic, ka katram vecākam ir gan pienākums, gan tiesības uzturēt personiskas attiecības un tiešus kontaktus ar bērnu. Vienlaikus saskarsmes tiesības tvērumā ietilpinot vecāka tiesības būt informētam par bērna ikdienas gaitām pantā (*Celmiņa, Daugule, 2019*).

Strīdos par bērna tiesībām uzturēt personiskus un tiešus kontaktus ar to vecāku, ar kuru bērns ikdienā kopā nedzīvo, vērtējot situāciju caur bērna vislabāko interešu ievērošanas prizmu, nereti tiek iesaistīta saskarsme persona.

Pētījuma mērķis ir izpētīt un izanalizēt problēmas, kas veidojas bērnu un vecāku saskarsmes procesā, piesaistot saskarsmes personu, t.sk. bāriņtiesu vai tās pilnvarotu personu.

Mērķa sasniegšanai izvirzīti šādi pētījuma uzdevumi:

- 1) izpētīt saskarsmes personas institūta izveidošanas nepieciešamības apstākļus;
- 2) izpētīt un salīdzināt normatīvo regulējumu, kas nosaka bērna un šķirti dzīvojošā vecāka saskarsmes tiesības Latvijā un Igaunijā;
- 3) izpētīt saskarsmes personas nodibināšanas un izbeigšanās tiesiskos priekšnoteikumus;
- 4) izpētīt saskarsmes personas lomu saskarsmes tiesību realizēšanas procesā;
- 5) izpētīt tiesu praksi prasībās par saskarsmes tiesību realizēšanas kārtības noteikšanu;
- 6) izanalizēt Alūksnes novada bāriņtiesas pieredzi, piedaloties vecāka un bērnu saskarsmes tiesību realizēšanas procesā;
- 7) izstrādāt priekšlikumus par iespējamiem risinājumiem vecāka un bērna saskarsmes pilnveidošanā, gadījumos, kad saskarsmē iesaistīta saskarsmes persona, bāriņtiesa vai tās pilnvarota persona.

Pētījumā izmantotas šādas pētniecības metodes: vēsturiskā, salīdzinošā, analītiskā, gramatiskā, teleoloģiskā, sistēmiskā, induktīvā, deduktīvā.

Pētījuma hipotēze: iekļaujot normatīvajos aktos tiesību normas, kas konkrēti nosaka saskarsmes personas, tajā skaitā bāriņtiesas vai tās pilnvarotas personas, kas piedalās saskarsmes procesā, kompetenci, tiesības un pienākumus, kā arī paredzot vecāku atbildību par nepamatotu šķēršļu likšanu saskarsmes personas izvēlē, tiktu atvieglota bērna un vecāka saskarsmes norise, tādējādi izskaužot strīdā esošo vecāku centienus, izmantojot nepilnības normatīvajā regulējumā, ierobežot vai pat liegt bērna un atsevišķi dzīvojošā vecāka saskarsmi.

1. Saskarsmes personas jēdziens un šī institūta nodibināšanas nepieciešamība

Bērnu tiesību aizsardzības likuma 7¹.pantā noteikts, ka katram bērnam ir neatņemamas tiesības uz ģimeni (*Bērnu tiesību aizsardzības likums, 1998, 7¹.p.*). Ar ģimeni pirmām kārtām saprotot vecāku un bērnu attiecības. No minētā secināms, ka vecāks, kurš ikdienā nedzīvo kopā ar bērnu, uzturot ar viņu personiskas attiecības un tiešus kontaktus, nodrošina bērnam nepieciešamo ģimenes sajūtu. Šķirti dzīvojošā vecāka vēlme tikt ar bērnu ir ne tikai tiesiski pamatota un atbalstāma, bet arī obligāta.

Diemžēl bieži notiek tā, ka viens no vecākiem, ļaunprātīgi izmantojot normatīvajos aktos noteikto, mēģina “likumīgi nolaupīt” vai “atsavināt” bērnu, izvirzot nepatiesus apgalvojumus pret otru vecāku vai par viņu (*Preller, 2013*). Bieži var secināt, ka kāds no vecākiem nepatiesi apsūdz otru vecāku par seksuālu uzmācību vai emocionālu vardarbību pret bērnu.

Bērna vislabāko interešu ievērošana ir pamatprincips, kas jāievēro, izlemjot jebkuru jautājumu, kas kaut vai netiešā veidā skar bērna tiesības un intereses. Bērna subjektīvās tiesības ir augt ģimenē, tiesības zināt savus vecākus un dzīvot kopā ar tiem, tiesības tikt aprūpētiem un audzinātiem no abu vecāku puses (*Balodis, 2007*). Lai sasniegtu optimālo risinājumu bērna tiesību un tiesisko interešu ievērošanā, tiek ņemti vērā gan objektīvie, gan subjektīvie faktori (*Siliniece, 2019*).

Bērnu tiesību konvencijas 9.panta trešajā daļā noteikts, ka dalībvalstis respektē no viena vai abiem vecākiem šķirta bērna tiesības pastāvīgi uzturēt personiskas attiecības un tiešus kontaktus ar abiem vecākiem, izņemot gadījumus, kad tas ir pretrunā bērna interesēm (*Bērnu tiesību konvencija, 1989, 9.p.*). Līdz ar to ikkatrā jautājumā, kas saistīts ar bērna tiesību nodrošināšanu, ietverot

saskarsmes tiesības izmantošanas aspektu, vienmēr vērtējamas bērna labākās intereses, kas prasa no lēmuma pieņēmēja ne tikai īpašu iedziļināšanos konkrētā jautājuma izskatīšanā, vērtējot un nepieciešamības gadījumā pieprasot informāciju no atbildīgajām institūcijām vai personām, bet arī papildus speciālas zināšanas par bērna attīstību, par bērna vecumposmu psiholoģiskajām īpatnībām, spējām izvērtēt situāciju un izprast lēmuma ietekmi nākotnes perspektīvā (*Celmiņa, Daugule, 2019*).

Bērnu tiesību konvencijas 18.panta pirmā daļa noteic, ka dalībvalstis dara visu iespējamo, lai nodrošinātu tāda principa atzīšanu, saskaņā ar kuru abi vecāki ir vienādi atbildīgi par bērna audzināšanu un attīstību. Vecāki vai aizbildņi ir galvenās personas, kas atbildīgas par bērna audzināšanu un attīstību. Viņu galvenais pienākums ir gādāt par bērna interesēm. Arī atbilstoši Bērnu tiesību aizsardzības likuma 5.panta pirmās daļas 1.punktā noteiktajam, bērnu tiesību aizsardzību valstī, pirmkārt nodrošina bērnu vecāki.

Izbeidzoties vecāku kopdzīvei, bērni bieži zaudē iespēju saglabāt kontaktu ar to vecāku, ar kuru nedzīvo kopā. Iemesli šādai situācijai var būt dažādi, taču, galvenokārt, tās ir vecāku naidīgās savstarpējās attiecības.

No tiesu prakses materiāliem redzams, ka, risinot strīdus, kas izriet no saskarsmes tiesībām, viens no vecākiem cenšas būtiski ierobežot, vai pat liegt, otra vecāka tiesības uzturēt personiskas attiecības un tiešus kontaktus ar bērnu, tādējādi, ierobežojot bērna saskarsmes tiesību ar otru vecāku (*Latvijas Republikas Augstākās tiesas Senāta Administratīvo lietu departamenta spriedums, 2011., Nr. A420734110; Tukuma rajona tiesas spriedums, 2017., Nr. C37095116*).

Ņemot vērā, ka augšana viena vecāka ģimenē var atstāt tiešu ietekmi uz bērna attīstību, ja vien nav pierādīts pretējais, jāprezūmē, ka nepārtraukta abu vecāku iesaistīšanās bērna dzīvē ir bērna labākajās interesēs (*Grāvere, Henzele, Rūsiņa, 2017*).

Lai gan starptautiskie un nacionālie tiesību akti bieži vien deklarē, ka noteicošajām šajā ziņā jābūt bērna vislabākajām interesēm, likums ne vienmēr skaidri nosaka, ka bērna vislabākās intereses vispārīgi tiek interpretētas kā regulārs kontakts ar abiem vecākiem (*Celmiņa, Daugule, 2019*). ECT atzinusi, ka ilgstošs un smags saskarsmes tiesību ierobežojums kopā ar ilgstošu aizliegumu uz satikšanos nav samērīgs ar leģitīmo mērķi, tādēļ rada Eiropas Cilvēktiesību un pamatbrīvību aizsardzības konvencijas 8.panta pārkāpumu (*Haružika, 2013*).

Saeima 2015.gada 22.oktobrī galīgajā lasījumā pieņēma grozījumus Civillikumā, kas precizēja saskarsmes tiesību noteikšanas kārtību, tostarp gadījumos, kad vecāki ar bērnu drīkst tikt tikai trešās personas klātbūtnē. Grozījumi stājās spēkā 2015.gada 3.decembrī, paredzot izmaiņas Civillikumā, Civilprocesa likumā un Bāriņtiesu likumā. Veicot grozījumus, ieviests termins “saskarsmes persona”.

Saskarsmes personas jēdziens definēts Civillikuma 182.panta ceturtajā daļā, kurā noteikts, ka saskarsmes persona ir fiziskā persona, kuras klātbūtnē, ja tā piekrīt, īsteno saskarsmes tiesību. Saskarsmes persona var būt arī juridiskā persona, kas nodrošina speciālista klātbūtni saskarsmes tiesības īstenošanas laikā. Savukārt, ja tiesa konstatē, ka ar bērnu drīkst tikt tikai saskarsmes personas klātbūtnē, un puses nevar vienoties par saskarsmes personu vai bāriņtiesa nepiekrīt pušu izvēlei attiecībā uz saskarsmes personu, saskarsmes tiesību īsteno bāriņtiesas pārstāvja vai bāriņtiesas pilnvarotas personas klātbūtnē (*Civillikums, 1937., 182.p.3.d.*).

Autore secina, ka saskarsmes persona ir institūts, kas radīts ar mērķi izveidot, atjaunot un saglabāt bērna un šķirti dzīvojošā vecāka personiskās attiecības un tiešus kontaktus situācijās, kad vecāku savstarpējā komunikācija dažādu iemeslu dēļ nav iespējama, tomēr bērna interesēs saskarsme ir nepieciešama un atbalstāma. Vienlaicīgi nedrīkst aizmirst, ka saskarsmes personas piedalīšanās bērna un vecāka saskarsmes procesā saistīta ar vecāka saskarsmes tiesības ierobežošanu.

2. Saskarsmes personas tiesiskais regulējums

Izveidojot saskarsmes personas institūtu, viens no likumdevēja mērķiem bija nodrošināt precīzāku tiesas nolēmumu izpildi lietās, kas izriet no saskarsmes tiesībām, dodot iespēju šo personu identificēt.

2015.gada 29.oktobra likumprojekta „Grozījumi Civillikumā” pirmā lasījuma redakcijā bija noteikts, ka „saskarsmes persona ir fiziska persona, kuras klātbūtnē, ja tā piekrīt, īsteno saskarsmes tiesību. Saskarsmes persona var būt arī cita persona (piemēram, krīzes centrs, psihologu apvienība), kas nodrošina speciālista klātbūtni saskarsmes tiesības īstenošanas laikā” (*Saeima, 2015*). Iesniedzot minēto likumprojektu otrajam lasījumam, tika izteikts priekšlikums „aizstāt (..) vārdu „cita” ar vārdu „juridiska” un izslēgt iekavas un vārdus „(piemēram, krīzes centrs, psihologu apvienība)”” (*Saeima, 2015*).

Līdzšinējais regulējums kā vienu no saskarsmes tiesības ierobežojumiem paredzēja, ka ar bērnu drīkst tikties tikai trešās personas klātbūtnē. Minētais likuma regulējums nepieprasīja identificēt trešo personu un pieaicināt to procesā kā lietas dalībnieku.

Savukārt Civilprocesa likuma 11.nodaļā termins „trešā persona” apzīmē lietas dalībnieka statusu civillietā, nosakot tās tiesību un pienākumu apjomu, kas atšķiras no personas, kas piedalās saskarsmes nodrošināšanā ar bērnu, procesuālā statusa, līdz ar to no procesuālā aspekta saskarsmes personai bija nepieciešams regulējums Civilprocesa likumā (*Celmiņa, Daugule, 2019*).

Pieņemot grozījumus Civilprocesa likumā, saskarsmes personai paredzēts lietas dalībnieka statuss, tiesības un pienākumi, kas izriet no vecāku strīdiem par saskarsmes tiesību īstenošanas kārtību (*Civilprocesa likums, 1998., 244⁸.p.1.d.*).

Lietās, kas izriet no saskarsmes tiesībām, prasītājs prasības pieteikumā papildus Civilprocesa likuma 128.pantā minētajam norāda saskarsmes tiesību izmantošanas kārtību, laiku un vietu (*Civilprocesa likums, 1998., 244².p.3.d.*). Ja prasītājs lūdz, lai saskarsmes tiesības tiktu īstenotas saskarsmes personas klātbūtnē, jānorāda ziņas par attiecīgo saskarsmes personu (fiziskajām personām – vārdu, uzvārdu, personas kodu un adresi, juridiskajām personām – nosaukumu, juridisko adresi un reģistrācijas numuru), (*Civilprocesa likums, 1998., 244².p.3.d.*).

Ja lietā, kas izriet no saskarsmes tiesībām, tiesa pēc lietas dalībnieka lūguma vai savas iniciatīvas konstatē, ka saskarsmes tiesības īstenojamās saskarsmes personas klātbūtnē, tiesa pieaicina saskarsmes personu piedalīties tiesas sēdē. Tiesa noskaidro, vai saskarsmes persona piekrīt, ka saskarsmes tiesības īstenojamās tās klātbūtnē (*Civilprocesa likums, 1998., 249².p.3.d.*).

Analizējot ārvalstu normatīvo pieredzi saskarsmes tiesību jautājumu risināšanā, autore konstatēja, ka Igaunijas Republikā vecāku aizgādības un saskarsmes tiesību jautājumus reglamentē Ģimenes tiesību likums (*Family Law Act, 2009*), Civilprocesa kodeksa (*Code of Civil Procedure, 2005*) 3.nodaļa „Vecāku tiesību uz bērnu noteikšana un saskarsmes ar bērnu regulēšana”, Izpildes procedūras kodekss (*Code of Enforcement Procedure, 2005*) u.c. normatīvie akti.

Risinot strīdus, kas izriet no saskarsmes tiesībām Igaunijā, tiesa uzaicina vecākus klātienē un izskaidro neierašanās iespējamās juridiskās sekas. Nepieciešamības gadījumā tiesa uzaicina arī pagastu vai pilsētas pašvaldības pārstāvi, kurš piedalās tiesas sēdē (*Code of Civil Procedure, 2005, §563 (3)*). Tiesa ar vecākiem pārrunā jautājumus, kādas sekas uz bērna labklājību un pilnvērtīgu attīstību atstāj viena vecāka saskarsmes liegums ar otru vecāku, kā arī vērš viņu uzmanību uz iespējamiem piespiedu līdzekļiem nolēmuma vai vienošanās par saskarsmi izpildei. Tiesa vērš vecāku uzmanību arī uz iespējamu saskarsmes tiesību ierobežošanu vai atņemšanu, kā arī uz to, ka viņiem ir iespēja izmantot ģimenes konsultanta pakalpojumus (*Code of Civil Procedure, 2005, §563 (4)*). Tiesa cenšas panākt vienošanos starp vecākiem par saskarsmes tiesību ar bērnu izmantošanas kārtību (*Code of Civil Procedure, 2005, §563 (5)*). Ja tiesā vai vēlāk ģimenes konsultēšanā netiek panākta vienošanās par saskarsmi ar bērnu vai ja kāds no vecākiem neierodas

tiesā vai atsakās izmantot iespēju lūgt ģimenes konsultanta pakalpojumus, tiesa pieņem lēmumu, ar kuru tā paziņo par samierināšanas procedūras neveiksmi un nosaka: piemērojamos piespiedu līdzekļus; kādā mērā jāgroza lēmums vai līgums par saskarsmes tiesību izmantošanu; izmaiņas, kas jāveic vecāku tiesībās uz bērnu (*Code of Civil Procedure, 2005, §563 (7)*). Autore secina, ka tiesa Igaunijas Republikā tāpat kā Latvijā var nolemt, ka vecāks saskarsmi ar bērnu realizē trešās personas (saskarsmes personas) klātbūtnē, tomēr tā vienmēr ir kompetenta fiziska persona, kuru ieceļ vai nu tiesa, vai pagasta vai pilsētas pašvaldība vai privāto tiesību juridiska persona.

Analizējot saskarsmes personas statusa izbeigšanās tiesiskos aspektus, autore konstatē, ka viens no saskarsmes personas statusa izbeigšanās veidiem ir gadījumi, kad tiesa, lemjot par saskarsmes tiesību izmantošanas kārtības noteikšanu, savā nolēmumā iekļauj punktu, kurā paredz laika periodu no kura līdz kuram vecāka un bērna saskarsmes tiesības realizējamās saskarsmes personas klātbūtnē (*Vidzemes rajona tiesas spriedums, 2018., Nr.C08032617*). Tādējādi saskarsmes personas statuss izbeidzas uz tiesas nolēmuma pamata, pienākot tiesas nolēmumā norādītajam datumam.

Turklāt tiesa, lemjot par saskarsmes tiesību izmantošanas kārtības noteikšanu, var pieņemt punktu, kurā norāda, ka pusēm ir tiesības vienoties par vecāka tikšanos ar bērnu bez saskarsmes personas klātbūtnes pirms iepriekš minētā datuma.

Ja tiesas nolēmuma izpildes procesā tiek konstatēts, ka saskarsmi iespējams realizēt bez saskarsmes personas klātbūtnes, piemēram, bērna un vecāka attiecības ir atjaunojušās tiktāl, ka turpmāk tikšanās laikā saskarsmes persona nav nepieciešama, vecākam ir tiesības sniegt jaunu prasību tiesā vispārējā kārtībā (*Civilprocesa likums, 1998., 244¹⁴.p.*), norādot, ka apstākļi lietā ir būtiski mainījušies un nepieciešams noteikt jaunu saskarsmes tiesību izmantošanas kārtību.

Iespējama arī situācija, kad saskarsmes persona pamatotu iemeslu dēļ pati atsakās no turpmākās piedalīšanās saskarsmes procesā vai arī saskarsmes persona ir mirusi. Arī šajos gadījumos sniedzama prasība tiesā jaunas saskarsmes tiesību izmantošanas kārtības noteikšanai, nosakot citu saskarsmes personu vai arī nosakot saskarsmi bez saskarsmes personas.

3. Subjekti, kas var būt saskarsmes persona

Analizējot nacionālo tiesību aktu normas, kas skar ģimenes tiesību jautājumus, autore konstatēja, ka ne vienā no tiem nav noteikti kritēriji, kādiem jāatbilst saskarsmes personai. Līdz ar to saskarsmes personas atbilstības prasības tiek noteiktas, izvērtējot katru individuālo ģimenes situāciju, pamatojoties uz lietā iesniegto informāciju par bērna un vecāku savstarpējām attiecībām, par bērna vecumu un veselības stāvokli, vecāku veselības stāvokli, labvēlīgas sociālās vides prasībām u.tml. Ļoti svarīgi ir noskaidrot iemeslu, kādēļ bērna un vecāka saskarsmes procesā nepieciešama saskarsmes persona.

No Civilprocesa likuma tiesību normām izriet, ka lietās, kas izriet no vecāku strīdiem par saskarsmes tiesību īstenošanas kārtību, lūgumu par saskarsmes personas noteikšanu var iesniegt lietas dalībnieki, to var ierosināt bāriņtiesa, kā arī jautājums par nepieciešamību pēc saskarsmes personas klātbūtnes var tikt ierosināts pēc tiesas iniciatīvas.

Saskaņā ar Civillikuma 182.panta ceturtajā daļā noteikto par saskarsmes personu var būt fiziska persona, kuras klātbūtnē, ja tā piekrīt, īsteno saskarsmes tiesību, taču tā var būt arī juridiskā persona, kas nodrošina speciālista klātbūtni saskarsmes tiesības īstenošanas laikā. Ja priekšlikumā par saskarsmes personu tiek norādīta fiziskā persona, tiesa, izpildot Civilprocesa likuma 244.⁹ trešajā daļā noteikto, aicina šo personu uz tiesas sēdi, izskaidrojot Civilprocesa likuma 244.⁸ pantā paredzētās procesuālās tiesības, savukārt, ja ir pieteikts lūgums par saskarsmes personu nozīmēt juridisko personu, piemēram, krīzes centru, tad iestādes vadītājs uz tiesas sēdi deleģē juridiskās personas pārstāvi (*Celmiņa, Daugule, 2019*).

Ja katrs vecāks tiesas procesā iesaka savu saskarsmes personu, neizvirzot iebildumus pret otras puses kandidātu, tiesa, uzklusot abas saskarsmes personas un saņemot bāriņtiesas piekrišanu, izvēlas atbilstošāko kandidatūru.

Gadījumos, kad savu sarežģīto savstarpējo attiecību dēļ vecāki nespēj vienoties par saskarsmes personu, tad pienākums nodrošināt saskarsmes personas klātbūtni saskarsmes procesā ir bāriņtiesai.

4. Saskarsmes personas loma saskarsmes tiesību īstenošanas procesā un ar to saistītā problemātika

Analizējot cēloņus, kāpēc vecāka un bērna saskarsmes procesā ir nepieciešams iesaistīt saskarsmes personu, izkristalizējas vairāki iemesli.

Viens no būtiskākajiem iemesliem, autores ieskatā, ir gadījumi, kad bērns vecāku, ar kuru viņš ikdienā nedzīvo, nav ilgstoši satīcis, iespējams, pat nepazīst viņu. Šādos gadījumos, izvērtējot konkrētās lietas apstākļus, t.sk. bērna vecumu, vecāka prasmes un iemaņas bērnu aprūpē un audzināšanā, par saskarsmes personu būtu nepieciešams nozīmēt personu, kurai ir speciālas zināšanas, lai spētu veidot un atjaunot vecāka un bērna saskarsmi, palīdzētu viņiem tikšanās laikā uzturēt kontaktu. Autore uzskata, ka šajās situācijās būtu nepieciešama profesionāla speciālista – psihologa klātbūtne, par kuru vecākiem ir savstarpēji jāvienojas.

Vēl viens no iemesliem saskarsmes personas nepieciešamībai ir situācijas, kad pakāpeniski ir jāatjauno vecāka un bērna attiecības, ja bērns, piemēram, ir cietis no vardarbības ģimenē un psihologi pieļauj saskarsmi ar vecāku atjaunošanu. Arī šajā gadījumā, lai pārvarētu psiholoģiskās problēmas, kas, iespējams, radušās pēc piedzīvotās vardarbības, autores ieskatā, kā saskarsmes persona būtu nosakāms psihologs. Aizliegums tikt ar tēvu vai māti vairāku gadu garumā liedz bērnam kā personībai izveidot savu viedokli un attieksmi pret to vecāku, ar kuru ikdienā viņš kopā nedzīvo (*Celmiņa, Daugule, 2019*).

Situācijās, kad vecāki viens otram neuzticas, jo pastāv bažas, ka šķirti dzīvojošais vecāks varētu bērnu paņemt un neatgriezt, kā arī tad, ja vecāks, pie kura bērns dzīvo ikdienā, uzskata, ka šķirti dzīvojošais vecāks tikšanās laikā var bērnu apdraudēt, saskarsmes persona vecāka un bērna tikšanās procesā tiek iesaistīta ar mērķi nodrošināt bērnam drošību, nepieļaut prettiesisku aizvešanu un paturēšanu. Šajos gadījumos saskarsmes persona varētu būt arī kāds no radniekiem vai draugiem. Tā varētu būt persona, kuru bērns pazīst, kuras klātbūtnē jūtas droši, komfortabli. Tomēr šajās situācijās, kad saskarsmes persona veic uzraudzības funkciju, vecāki bieži vien nespēj vienoties par konkrētu personu.

Secinājumi un priekšlikumi

Autore, veicot pētījumu, nonāca pie šādiem secinājumiem un priekšlikumiem:

1. Šobrīd normatīvais regulējums Latvijas Republikā saskarsmes personai noteic lietas dalībnieka statusu, procesuālās tiesības un pienākumus, saskarsmes persona ir identificējama un tiek pieaicināta civilprocesā kā lietas dalībnieks. Tomēr normatīvajā regulējumā nav konkrēti noteiktas saskarsmes personas tiesības un pienākumi, vien noteikts, ka tā ir persona, kuras klātbūtnē, ja tā piekrīt, īsteno saskarsmes tiesību. Tādējādi pieļaujot pasīvu šīs personas klātbūtni, kas neatbilst bērna labākajām interesēm. Turklāt, izmantojot situāciju, ka saskarsmes personas tiesības un pienākumi nav noteikti ne likumā, ne arī tiesas nolēmumā, vecāki saskarsmes personai izvirza arvien jaunas prasības un noteikumus, tajā skaitā rūpēties ar viņu pašu drošību tikšanās brīdī.

Priekšlikums:

Papildināt Civillikuma 182.pantu ar sekojošu daļu – „*Saskarsmes personai ir tiesības saskarsmes īstenošanas laikā pārtraukt vecāka (vai vecāku, ja saskarsmē piedalās arī otrs vecāks) darbības, kas jebkādā veidā (emocionāli, psiholoģiski, fiziski) varētu kaitēt bērnam, nepieciešamības gadījumā saskarsmes personai ir tiesības pārtraukt saskarsmes procesu. Saskarsmes personai ir pienākums piedalīties tiesas noteiktajā saskarsmes procesā un gādāt par bērna drošību saskarsmes tiesību īstenošanas laikā*”.

2. Piedaloties saskarsmes procesā, saskarsmes personai ir dažādas lomas, proti, tā iesaistās vecāka un bērna attiecību veidošanā un atjaunošanā, gadījumos, kad saskarsme ilgstoši nav notikusi, bērna un vecāka kontakts nav izveidojies; palīdz atjaunot saskarsmi bērniem, kas cietuši no vardarbības ģimenē; nodrošina bērna drošību, nepieļauj prettiesisku bērna aizvešanu un paturēšanu. Tomēr situācijās, kad saskarsmes persona veic uzraudzības funkciju, vecāki bieži vien nespēj vienoties par konkrētu personu. Vecāka rīcības brīvība attiecībā uz saskarsmes tiesības izmantošanas nosacījumu nepieņemšanu, nevēlēšanos šo situāciju risināt, kategoriska atteikšanās no mediatora, psihologa, psihoterapeita vai citu speciālistu pakalpojumiem, lai stabilizētu situāciju ģimenē, nav pieļaujama un tā liecina par savu, kā vecāka, tiesību ļaunprātīgu izmantošanu. Situācijās, kad strīds par saskarsmes tiesību īstenošanu tiek risināts tiesā un tikšanās procesā pamatotu iemeslu dēļ ir nepieciešama saskarsmes persona, vecākiem ir atbildība un pienākums vienoties par saskarsmes personu, pretējā gadījumā jārisina jautājums par vecāku aizgādības tiesību ierobežošanu.

Priekšlikums:

- Papildināt Civillikuma 181.panta otro daļu ar teikumu: „*Vecākiem ir pienākums vienoties par saskarsmes personu, ja bērna un vecāka saskarsme īstenojama saskarsmes personas klātbūtnē*”.
 - Papildināt Civillikuma 203.panta trešo daļu ar tekstu: „...bez pamatota iemesla nevēlas vienoties vai nepiekrīt saskarsmes tiesības īstenošanas nosacījumiem...” un izteikt to sekojošā redakcijā: „*Aizgādības tiesības vecākam var tikt pārtrauktas arī gadījumos, kad vecāks, ļaunprātīgi izmantojot savas tiesības, bez pamatota iemesla nevēlas vienoties vai nepiekrīt saskarsmes tiesības īstenošanas nosacījumiem, kā arī nepilda tiesas nolēmumu lietā, kas izriet no aizgādības vai saskarsmes tiesībām, ja tas nodara būtisku kaitējumu bērnam un ja nepastāv otram vecākam šķēršļi īstenot bērna aprūpi*”.
3. Iesaistot bāriņtiesu kā saskarsmes personu saskarsmes procesā, veidojas situācija, ka iestāde pati vērtē savus kā saskarsmes personas sastādītos dokumentus par līdzšinējo saskarsmes gaitu, piemēram, sniedzot jaunu atzinumu tiesai, gadījumā, ja saskarsmes personas klātbūtne, iespējams, vairāk nav nepieciešama. Tādējādi, vecāks, kurš nav ieinteresēts bērna un otra vecāka saskarsmes procesā, izmantojot šo situāciju, cenšas pierādīt bāriņtiesas neobjektivitāti un otra vecāka interešu lobēšanu. Bāriņtiesai kā iestādei, kas nodrošina bērnu tiesību un tiesisko interešu aizsardzību, nepieciešams saglabāt distanci, „tieši” neiesaistoties saskarsmes tiesību realizēšanas procesā. Tas izskaustu bažas par objektivitātes, profesionalitātes trūkumu, interešu konflikta veidošanās iespējām. Turklāt, deleģējot saskarsmes personas pienākumus bāriņtiesai, būtiski tiek ierobežotas bērnu un vecāka tiesības uz pilnvērtīgu saskarsmi. Bāriņtiesa kā iestāde darbojas biroja telpās, tās nav piemērotas bērnu un vecāku tikšanās norisei. Turklāt biroja telpās notiekošais saskarsmes process traucē iestādes darbu. Šādā veidā notiekot saskarsmei, tikšanās laikā emocionāli nespēj atbrīvoties ne bērns, ne vecāks. Rezultātā tā ir tikai formāla tikšanās, bez īpaša bērna un vecāka tuvības baudījuma. Neskatoties uz to, ka likumdevējs ir piešķīris bāriņtiesai tiesības noteikt tikšanās vietu, praktiski šīs tiesības ir grūti izmantot. Tikšanās vietai ir jābūt piemērotai bērnu vecumam, aktivitāšu veikšanai, iespējama situācija, ka bērns ir ar īpašām vajadzībām. Tātad telpām ir jābūt pielāgotām bērnam un viņa vajadzībām, tomēr ne

vienmēr pašvaldības rīcībā ir brīvi pieejamas un izmantojamas šādas telpas. Turklāt bāriņtiesas kā iestādes darba laiks ierobežo saskarsmes norisi brīvdienās un darbdienas vakaros.

Priekšlikumi:

- Izdarīt grozījumus Civillikuma 182.panta trešajā daļā un izteikt to sekojošā redakcijā: „*Tiesa, ciktāl tas atbilst bērna interesēm, saskarsmes tiesību var ierobežot, turklāt, ja nepieciešams, noteikt, ka ar bērnu drīkst tikties tikai saskarsmes personas klātbūtnē vai bāriņtiesas ieteiktā noteiktā vietā, vai noteikt pienākumu noteiktā laikā kopā ar bērnu ierasties bāriņtiesā. Ja tiesa konstatē, ka ar bērnu drīkst tikties tikai saskarsmes personas klātbūtnē, un puses nevar vienoties par saskarsmes personu vai bāriņtiesa nepiekrīt pušu izvēlei attiecībā uz saskarsmes personu, saskarsmes tiesību īsteno bāriņtiesas ieteiktas saskarsmes personas klātbūtnē. Tiesa var uz laiku atņemt saskarsmes tiesību, ja saskarsme kaitē bērna interesēm un kaitējums citādi nav novēršams*”.
- Izslēgt Bāriņtiesu likuma 59.⁴ pantu.

Izmantotie avoti un literatūra

1. *Bērnu tiesību aizsardzības likums* (19.06.1998.). LR likums ar groz. līdz 06.01.2020. <https://likumi.lv/ta/id/49096-bernu-tiesibu-aizsardzibas-likums>, sk. 20.03.2020.
2. *Bērnu tiesību konvencija* (20.11.1989.) Apvienoto Nāciju Organizācijas starptautiskais akts. <https://likumi.lv/ta/lv/starptautiskie-ligumi/id/1150>, sk. 16.03.2020.
3. *Civillikums* (28.01.1937.) LR likums ar groz. līdz 06.12.2019. <https://likumi.lv/ta/id/225418-civillikums>, sk. 16.03.2020.
4. *Civilprocesa likums* (14.10.1998.). LR likums ar groz. uz 01.07.2019. <https://likumi.lv/ta/id/50500-civilprocesa-likums>, sk.10.04.2020.
5. *Code of Civil Procedure* (20.04.2005). Law of the Republic of Estonia. Amendments in force until 31.12.2013. Retrieved 10.04.2020 from <https://www.riigiteataja.ee/en/eli/513122013001/consolide>.
6. *Code of Enforcement Procedure* (20.04.2005.). Law of the Republic of Estonia, Amendments in force until 31.12.2014. Retrieved 10.04.2020 from <https://www.riigiteataja.ee/en/eli/ee/516092014002/consolide>
7. *Convention on Contact Concerning Children* (15.05.2003). European Treaty Series - No. 192. Retrieved 16.03.2020 from <https://rm.coe.int/CoERMPublicCommonSearchServices/DisplayDCTMContent?documentId=090000168008370f>
8. *Eiropas Savienības Pamattiesību harta* (2016). Eiropas Savienības Starptautiskais akts. <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/LV/TXT/PDF/?uri=CELEX:12016P/TXT&from=ES>, sk.16.03.2020.
9. *Family Law Act* (18.11.2009.). Law of the Republic of Estonia, Amendments in force until 08.07.2014. Retrieved 10.04.2020 from <https://www.riigiteataja.ee/en/eli/530102013016/consolide>
10. Balodis, K. (2007). *Ievads civiltiesībās*. Rīga: Zvaigzne ABC. 383 lpp.
11. Celmiņa, I., Daugule, D. (19.11.2019.). Saskarsmes tiesību īstenošanas problemātika. *Jurista vārds*, Nr.46 (1104), 10.-24.lpp.
12. ECT 2001. gada 12. jūlija spriedums lietā K. un T. pret Somiju [GC], Nr. 25702/94, 151. punkts. [https://hudoc.echr.coe.int/eng#{"itemid":\["001-59587"\]](https://hudoc.echr.coe.int/eng#{)}, sk. 20.03.2020.
13. Grāvere, L., Henzele, L., Rūsiņa, Z. (06.06.2017.). Saskarsmes tiesības īstenošanas problemātika. *Jurista vārds*. Nr.24 (978), 16.-19.lpp.
14. Haružika, A. (2013). *Eiropas Cilvēktiesību tiesas spriedumu bērnu tiesību jomā analīze*. Tiesībsarga biroja pētījums. ECT 1989.gada 22.jūnija spriedums lietā *Erikssons pret Zviedriju*, Nr.11373/85. http://www.tiesibsargs.lv/uploads/content/legacy/ECT_prakse_bernu_tiesibu_joma_2013.pdf, sk. 04.04.2020.
15. Latvijas Republikas Augstākās tiesas Senāta Administratīvo lietu departamenta 2011.gada 10.oktobra spriedums lietā Nr. A420734110. <https://manas.tiesas.lv/eTiesas/>, sk. 10.04.2020.
16. Preller, B. (2013). *Don't mess up your children in a divorce or separation*. Retrieved 20.03.2020 from <http://voices.news24.com/bertus-preller/2013/03/if-you-do-mess-up-your-marriage-or-relationship-please-dont-mess-up-your-children-procesā/>
17. Saeima (29.10.2015.). *Likuma „Grozījumi Civillikumā” sākotnējās ietekmes novērtējuma ziņojums (anotācija)*. <http://titania.saeima.lv/LIVS12/SaeimaLIVS12.nsf/0/31DB89B6186459B9C2257DD30044FCC3?OpenDocument>, sk.08.04.2020.

18. Siliniece, I. (2019). Saskarsmes tiesību nozīme un tiesiskais statuss. *Indivīds. Sabiedrība. Valsts. Starptautiskās studentu un docētāju zinātniski praktiskās konferences rakstu krājums*, 233.-238.lpp. <http://journals.rta.lv/index.php/ISS/article/view/4286/4284>, sk. 20.03.2020.
19. Tukuma rajona tiesas 2017.gada 7.marta spriedums lietā Nr. C37095116. <https://manas.tiesas.lv/eTiesas/>, sk. 10.04.2020.
20. Vidzemes rajona tiesas 2018.gada 11.maija spriedums lietā Nr.C08032617.

Summary

At present, the regulatory framework in the Republic of Latvia determines the status of a contact person, procedural rights and obligations of a contact person, the contact person is identifiable and is summoned in civil proceedings as a participant in the case. However, the regulatory framework does not specifically define the rights and obligations of the contact person, which allows the dishonest parent to manipulate the situation and interfere with the communication between the child and the parent living separately.

The parent's discretion to refuse to accept the conditions for exercising the right of access, the unwillingness to deal with the situation, the categorical refusal of specialist services to stabilize the family situation are unacceptable and constitute an abuse of his rights as a parent. In situations where a dispute over the exercise of access rights is resolved in court and a contact person is required during the meeting for justified reasons, parents have the responsibility and obligation to agree on a contact person, otherwise the issue of restriction of parental custody should be addressed.

The Orphan's Court, as an institution that ensures the protection of children's rights and legal interests, needs to maintain a distance without being "directly" involved in the process of exercising access rights. This would eliminate concerns about the institution's objectivity, lack of professionalism, and the possibility of conflicts of interest.